

حقوق مطبوعات

جلد دوم

”فضای عمومی مطلوب“ برای توسعهٔ مطبوعات
و دیگر رسانه‌ها

دکتر کاظم معتمدنژاد

استاد علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی

و

دکتر ویا معتمدنژاد

عضو هیئت علمی دانشکدهٔ حقوق و علوم سیاسی دانشگاه
علامه طباطبائی

چاپ اول

دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها

۱۳۹۵

سرشناسه	: معتمدنژاد کاظم، ۱۳۱۳ - ۱۳۹۴.
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق مطبوعات/ کاظم معتمدنژاد.
مشخصات نشر	: تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۷۹ -
مشخصات ظاهری	: ج.
شابک	: ۱۹۵۰۰ ریال: ج. ۱ (چاپ دوم): 964-6757-62-6: ۱۹۵۰۰ ریال (ج. ۱، چاپ سوم): ۲۵۰۰۰ ریال: ج. ۱، چاپ پنجم: 978-964-6757-62-2: ج. ۲: 978-964-9934-86-0
یادداشت	: Kazem Motamed - Nejad. Press law
یادداشت	: جلد دوم تألیف کاظم معتمدنژاد و رویا معتمدنژاد است.
یادداشت	: ج. ۱ (چاپ دوم: پاییز ۱۳۸۱).
یادداشت	: ج. ۱ (چاپ سوم: ۱۳۸۲).
یادداشت	: ج. ۱ (چاپ پنجم: ۱۳۸۷).
یادداشت	: ج. ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۵) (فیبیا).
یادداشت	: کتابنامه به صورت زیرنویس.
سندرجا	: ج. ۱، بررسی تطبیقی مباحث حقوقی آزادی مطبوعات و مقررات تاسیس و انتشار آنها - ج. ۲، فضای عمومی مطلوب برای توسعه مطبوعات و دیگر رسانه‌ها
موضوع	: قانون مطبوعات
موضوع	: Press law
موضوع	: آزادی مطبوعات
موضوع	: Freedom of the press
موضوع	: قانون مطبوعات - ایران
موضوع	: Press law - Iran
موضوع	: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه
شناسه افزوده	: ۹۴۳۸۵/۷۹۴۳۸۵
رده بندی کنگره	: ۳۳۳/۷۹۴۳۸۵
رده بندی دیویی	: ۳۳۳/۷۹۴۳۸۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۹-۵۸۲۷

دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

حقوق مطبوعات

جلد دوم

"فضای عمومی مطلوب" برای توسعه مطبوعات و دیگر رسانه‌ها

دکتر کاظم معتمدنژاد و دکتر رویا معتمدنژاد

چاپ اول: ۱۳۹۵ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه، قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپ مهراس

ISBN: 978-964-9934-86-0

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۹۳۴-۸۶-۰

www.rasaneh.org

e-mail: info@rasaneh.org

نشانی: خیابان شهید بهشتی، خیابان پاکستان، کوچه دوم، شماره ۱۱

تلفن: ۸۸۷۳۷۳۴۸، ۸۸۷۳۰۴۱۳، ۸۸۷۳۰۴۷۷ دورنویس:

ل ۱۴۳۳
کتابخانه

فهرست مطالب

پیش گفتار.....	۱۵
مقدمه. سیر تحول تاریخی حقوق مطبوعات.....	۱۹
I. تحول حقوق مطبوعات در سوره ی بزرگ غربی.....	۲۴
۱. انگلستان.....	۲۵
الف. جان میلتن و جان لاک.....	۲۵
ب. جیمز میل و جان استوارت میل.....	۲۷
پ. اصول کلی حقوق مطبوعات در دوره استبداد.....	۲۸
۲. ایالات متحده آمریکا.....	۳۱
الف. رهبران استقلال آمریکا و مسئله اعلامیه حقوق.....	۳۲
ب. نخستین اصلاحیه قانون اساسی آمریکا و آزادی مطبوعات.....	۳۳
پ. نظریه آمریکایی آزادی مطبوعات.....	۳۴
ت. محدودیت های آزادی بیان.....	۳۶

۳۸.....	۳. فرانسه
۳۸.....	الف. دیدگاه‌های متفکران مشهور فرانسوی درباره آزادی مطبوعات
۴۱.....	ب. کتابچه‌ها و کتاب‌های مربوط به آزادی مطبوعات
۴۳.....	پ. آزادی مطبوعات در "اعلامیه حقوق بشر و شهروند" انقلاب فرانسه
۴۵.....	ت. نخستین قانون مطبوعات فرانسه
۴۷.....	ث. دگرگونی‌های تاریخی قوانین مطبوعات فرانسه
۵۲.....	ج. انتشار مجموعه‌های قوانین و کتاب‌های حقوق مطبوعات
۵۶.....	چ. قانون مطبوعات مصوب ۲۹ ژوئیه ۱۸۸۱ فرانسه
۶۱.....	II. گسترش آموزش حقوق مطبوعات: نقش پیشگام فرانسه
۶۹.....	منابع مقدمه
۷۳.....	فصل اول. مقررات حقوقی تأسیس و اداره مطبوعات
۷۴.....	بخش یکم. ارکان اساسی و زمینه‌ها: تخصصی فعالیت مطبوعات
۷۵.....	۱. تأمین فضای عمومی مطلوب فعالیت آزاد مطبوعات
۷۵.....	الف. آزادی مطبوعات
۷۷.....	ب. تحکیم حاکمیت قانون و حمایت قانونی مطبوعات
۷۸.....	پ. استقلال اقتصادی مطبوعات
۷۹.....	ت. کمک‌های مالی دولت به مطبوعات
۸۱.....	۲. مسائل تخصصی و حرفه‌ای مطبوعات
۸۱.....	الف. آموزش تخصصی روزنامه‌نگاران
۸۲.....	ب. استقلال حرفه‌ای وضعیت حقوقی روزنامه‌نگاران

- پ. سازمان‌دهی اقتصادی و مدیریت مؤسسات مطبوعات ۸۳
- ت. فعالیت مؤسسات ارتباطی وابسته به مطبوعات ۸۴
۳. مسائل خاص مطبوعات ۹۰
- نتیجه‌گیری: چشم‌انداز توسعه مطبوعات مستقل و کثرت‌گرا ۹۱
۱. ویژگی‌های حقوقی مؤسسات مطبوعاتی ۹۴
- الف. مؤسسه مطبوعاتی، مؤسسه‌ای با ماهیت ویژه و متفاوت با مؤسسات دیگر ۹۵
- ب. بحول وضعیت حقوقی مؤسسات مطبوعاتی ۹۷
- ج. مضاد اموال، بیوعات فرانسوی همکاری‌کننده با اشغال‌گران آلمانی ۱۰۰
- I. شرکت ملی مؤسسات مطبوعاتی ۱۰۲
- II. شورای عالی مؤسسات مطبوعاتی ۱۰۶
- III. واگذاری قطعی اموال بیوعات و تأمین غرامت مالکان ۱۰۷
- بخش دوم. مبانی حقوقی کمک‌دهی ۱۰۹
۱. مشخصات نشریات دوره‌ای مشمول استفاده از کمک‌های دولتی ۱۱۴
- الف. مفاهیم حقوقی نشریات دوره‌ای ۱۱۴
- I. تعریف نشریات دوره‌ای در قوانین مطبوعات ایران ۱۱۴
- II. تعریف نشریات دوره‌ای در قوانین مطبوعات فرانسه ۱۱۷
- ب. شرایط اقتصادی نشریات دوره‌ای ۱۲۰
۲. نهاد مستقل نظارت بر کمک دولت به مطبوعات ۱۲۳
- الف. نهادهای نظارت بر کمک‌های مطبوعاتی در سوئد و نروژ ۱۲۴
- ب. شوراهای عالی مطبوعاتی و نظارت بر کمک‌های دولتی در الجزایر و مصر ۱۲۵
- ب. کمیسیون دو جانبه نشریات و آژانس‌های خبری مطبوعاتی در فرانسه ۱۲۶

۳. انواع کمک‌های دولت به مطبوعات: کمک‌های مستقیم و کمک‌های غیر مستقیم ۱۳۲
- الف. تجربه‌های کمک‌های دولتی در فرانسه ۱۳۵
- I. کمک به نوسازی تجهیزات فنی ۱۳۶
- II. کمک به فعالیت مؤسسات مطبوعاتی ۱۳۶
۱. کمک به توزیع مطبوعات در کشورهای خارجی. ۱۳۸
۲. معافیت از مالیات حرفه‌ای یا شغلی ۱۳۸
۳. تخفیف در مالیات ارزش افزوده ۱۳۹
- III. کمک به حمل و نقل و توزیع و پخش مطبوعات ۱۳۹
۱. تخفیف در نرخ‌های راه‌آهن و هواپیمایی ۱۴۰
۲. تخفیف‌های پستی و مخابراتی ۱۴۰
- IV. کمک متفاوت و محدود به نشریات روزانه کم‌آگهی و نشریات روزانه استان‌ها و شهرستان‌ها ۱۴۱
۱. کمک به روزنامه‌های روزانه کم‌آگهی ۱۴۱
۲. کمک به روزنامه‌های روزانه استان‌ها و شهرستان‌ها ۱۴۲
- V. کمک استثنایی به نشریات دارای دشواری‌های مالی ۱۴۲
- VI. تحول کمک‌های دولت در دهه آخر قرن بیستم ۱۴۳
- ب. تجربه‌های کمک‌های دولتی در سوئد و نروژ ۱۴۷
- I. کمک‌های غیر مستقیم ۱۴۸
- II. کمک‌های مستقیم ۱۴۸
- منابع فصل اول ۱۵۲
- فصل دوم. اصول بنیادی نظام آزادی‌گرای مطبوعات ۱۵۵

- الف. انتشار آزادانه مطبوعات ۱۵۶
- ب. استقلال مطبوعات و بی طرفی روزنامه نگاران ۱۵۹
- پ. کثرت گرایی مطبوعات ۱۶۰
- بخش یکم. اصل انتشار آزادانه مطبوعات ۱۶۴**
- دست آورد از دست رفته نخستین قانون مطبوعات ایران ۱۶۴
۱. مطبوعات ایران و میراث تاریخی استبداد و خودکامگی ۱۶۵
- الف. از دوره استبداد تا شکست انقلاب مشروطیت و استقرار دیکتاتوری ۱۶۶
- ب. دوره رضاشاه ۱۶۷
- پ. کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۱ و سقوط حکومت دکتر مصدق ۱۶۸
۲. تحول مطبوعات در دوره پس از انقلاب اسلامی ۱۶۸
- بخش دوم. مقررات تأسیس مطبوعات ایران ۱۷۰**
- از شیوه اعلام نامه تا شیوه اجازت تبلی ۱۷۰
۱. اصل انتشار آزادانه در نخستین قانون مطبوعات ۱۷۱
۲. پشتیبانی استادان حقوق دوره مشروطیت ۱۷۳
- از اصل انتشار آزادانه مطبوعات ۱۷۳
- الف. دیدگاه های محمدعلی فروغی ۱۷۳
- تعریف آزادی ۱۷۳
- اختیار عقاید ۱۷۴
- اختیار طبع و اظهار افکار ۱۷۵
- ب. دیدگاه های میرزا مصطفی منصورالسلطنه ۱۷۸
- اختیار طبع و اظهار افکار یا آزادی مطبوعات ۱۷۸

۳. توقف اجرای اصل انتشار آزادانه مطبوعات ۱۸۴
- الف. تصویب‌نامه مربوط به ضرورت کسب اجازه ۱۸۵
- ب. پیش‌بینی صدور امتیاز در قانون اصلاح قانون مطبوعات ۱۸۵
- پ. لایحه قانونی مطبوعات دوره حکومت دکتر مصدق و صدور
اجازه‌نامه به جای امتیاز ۱۸۸
- انتقاد دکتر قاسم‌زاده، استاد حقوق اساسی از ضرورت کسب اجازه
برای انتشار مطبوعات ۱۹۰
- انتقاد از دیدگاه نویسندگان مطبوعات ایران از لایحه قانونی مطبوعات
دوره حکومت دکتر مصدق ۱۹۲
- ت. لایحه قانونی مطبوعات حکومت پس از کودتا و صدور امتیاز
به جای اجازه‌نامه ۱۹۵
- انتقاد دکتر جعفر بوشهری، استاد حقوق اساسی از مداخله قبلی
دولت در انتشار مطبوعات ۱۹۷
- انتقاد دکتر ابوالفضل قاضی، استاد دیگر حقوق اساسی، از الزام به کسب
جواز قبلی برای انتشار مطبوعات ۱۹۷
- قوانین مطبوعاتی بعد از انقلاب اسلامی ۱۹۸
- منابع فصل دوم ۱۹۹
- فصل سوم: گرایش‌های حقوقی جدید جهانی در مورد توسعه آزادی
مطبوعات و دیگر رسانه‌های همگانی ۲۰۱
- بخش یکم. تحکیم و توسعه اصل تأسیس و انتشار آزادانه مطبوعات ۲۰۲
- از کسب اجازه و ارسال اعلام‌نامه یا ثبت نشریه تا درج نام و نشانی ناشر و چاپخانه. ۲۰۲

۱. توصیه‌های "یونسکو"، دربارهٔ عدم ضرورت ثبت مطبوعات..... ۲۰۸
۲. "شورای اروپا" و مقررات تسهیل آمیز جدید برای تأسیس و انتشار روزنامه‌ها..... ۲۰۹
۳. تجربه‌های جدید برخی از کشورهای در حال توسعه ۲۱۳
- بخش دوم. گسترش حق دسترسی آزادانهٔ همگان به اطلاعات..... ۲۱۵
- اهمیت تصویب قوانین "آزادی اطلاعات" و "حق اطلاع"..... ۲۱۵
۱. توازن داخلی ۲۱۷
۲. بهارهای حقوقی بین‌المللی و منطقه‌ای ۲۱۹
۳. از "آزادی اطلاعات" تا "حق اطلاع" و "حق ارتباط"..... ۲۲۱
- الف. حق اطلاع ۲۲۲
- ب. حق ارتباط ۲۲۵
۴. توجه ویژه "برنامه ملل متحد برای توسعه" به "حق اطلاع"..... ۲۲۷
- الف. ایجاد جامعه‌ای بازتر و دموکراتیک‌تر ۲۲۸
- ب. کاهش فقر و تحقق هدف‌های توسعه‌ای اجلاس هزارهٔ رهبران جهان..... ۲۲۸
- ب. معارضة جویی علیه فساد مالی ۲۲۹
- ت. توجه بیش از پیش کشورها به گسترش "حق اطلاع"..... ۲۳۰
- بخش سوم. جانشین شوراهای عالی رسانه‌ای فرهنگ و ارتباطات ۲۳۲
۱. شورای ملی رسانه‌های همگانی جمهوری آذربایجان ۲۳۲
۲. شورای مطبوعات اندونزی ۲۳۳
۳. کمیسیون رسانه‌ها در جمهوری عراق..... ۲۳۵
۴. شورای عالی رسانه‌های اردن ۲۳۷

بخش چهارم. غیر جزایی سازی جرائم مطبوعاتی و رسانه‌ای برای

جلوگیری از تعطیل رسانه‌ها و توقیف روزنامه‌نگاران..... ۲۴۰

۱. کشورهای اروپایی ۲۴۱

۲. کشورهای آمریکای شمالی و آمریکای لاتین..... ۲۴۸

۳. کشورهای آفریقایی ۲۵۰

از ب. اعلامیه انجمن پان آفریقایی مطبوعات در مورد غیر جزایی سازی

جرائم مطبوعاتی ۲۵۱

ب. اقدام سوری توگو ۲۵۴

۴. کشورهای عربی ۲۵۵

منابع فصل ۲۵۷

فصل چهارم: دادرس جرائم مطبوعاتی با حضور هیئت منصفه ۲۵۹

بخش یکم. سیر تحول مقررات دادرس جرائم مطبوعاتی در ایران..... ۲۶۲

۱. قوانین مربوط به هیئت منصفه در دوره پس از انقلاب مشروطیت .. ۲۶۲

۲. "قانون موقت هیئت منصفه" ۲۶۳

۳. از قانون "تمدید قانون موقت هیئت منصفه" با "قانون هیئت منصفه" ۲۶۸

۴. مقررات هیئت منصفه در قوانین مطبوعاتی قبل و بعد از انقلاب اسلامی... ۲۷۱

۵. مقررات هیئت منصفه در قانون "مطبوعات" اصلاح قانون و "قانون هیئت منصفه" ۲۸۳

الف. مقررات مربوط به هیئت منصفه در قانون اصلاح قانون مطبوعات

(مصوب ۳۰ فروردین ۱۳۷۹ هجری شمسی)..... ۲۸۴

ب. قانون هیئت منصفه مصوب ۲۴ اسفند ۱۳۸۲ هجری شمسی ۲۸۹

پ. آئین‌نامه اجرایی قانون هیئت منصفه، مصوب ۱۵ تیرماه ۱۳۸۳ هجری شمسی... ۲۹۴

۶. طرح فعال کردن هیئت منصفه مطبوعات، مصوب ۹ مرداد ۱۳۸۴ هجری شمسی ۳۰۱
۷. قانون تعیین تکلیف هیئت منصفه مطبوعات، مصوب ۳۰ مرداد ۱۳۸۷ هجری شمسی ۳۰۳
- بخش دوم. مقررات حقوقی دادرسی جرائم مطبوعاتی در فرانسه ۳۰۳
۱. ویژگی های جرائم مطبوعاتی ۳۰۸
۲. تعقیب و تنبیه جرائم مطبوعاتی مورد پیش بینی در قانون مطبوعات. ۳۰۹
- منابع فصل چهارم ۳۲۰

پیش‌گفتار

ایجاد "فضای عمومی" مطلوب برای فعالیت‌های رسانه‌ای، از جمله مطبوعاتی، از دغدغه‌های همگانی بود. در آخرین سال‌های زندگی، به‌خصوص در این مورد به کرات صحبت می‌کرد و به‌عنوان یک حقوق‌دان قبل از هر چیز به چارچوب‌های حقوقی مناسب جهت رسیدن به این هدف توجه خاص داشت. در این حال آگاه بود که تدارک قوانین و مقررات در این زمینه، مستلزم فراهم‌بودن شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مساعد است.

تحت‌تأثیر آموزه‌های دوران تحصیل دانشگاهی از فرانسه، پیگیر قانون‌گذاری‌های متعدد این کشور در عرصه رسانه‌ها، از مدافعان سرسخت آزادی مطبوعات و دیگر رسانه‌ها بود.

شرکت در همایش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، از جمله در چارچوب یونسکو، موجب شده بود که فراتر از نظام‌های رسانه‌ای داخلی، به استانداردهای بین‌المللی در زمینه آزادی بیان شده، وقوف پیدا کند. وی متخصص حقوق بشر نیز بود. از دیگر سو، با توجه به تجربه در حرفه

روزنامه‌نگاری، به اهمیت جایگاه روزنامه‌نگاران در جوامع و بر لزوم حمایت هر چه بیشتر از جان و مال و آزادی بیان آنها، تأکید فراوان داشت. او قطعاً وجود دموکراسی و دولت قانونمند را از پیش شرط‌های ضروری برای شکل‌گیری فضای عمومی مطلوب جهت فعالیت‌های رسانه‌ای و مطبوعاتی می‌دانست؛ زیرا تنها در این صورت است که رسانه‌ها موفق می‌شوند نقش "نگهبانی" از حقوق مردم را ایفا کنند. نشر یاد شده، با رجوع به رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر آورده شده است.

در این راه، پدر همواره به موضوع "توسعه" به‌ویژه بر نقش آزادی مطبوعات تأکید می‌نمود. بر استقلال رسانه‌ها در تحقق آن تأکید می‌کرد؛ در این راستا باید برنامه توسعه پایدار در چشم‌انداز سال ۲۰۳۰، مصوب مجمع عمومی سازمان ملل، در ۲۵ سپتامبر ۲۰۱۵ را در نظر داشت؛ برنامه‌ای مشتمل بر ۱۷ هدف بلندمدت و ۱۶۹ هدف کوتاه‌مدت، که ریشه‌کنی فقر، حمایت از کره زمین، تولید ثروت و تضمین صلح پایدار از آن جمله‌اند.

بی‌تردید، ارتقای فضای مطلوب برای آزادی بیان، آزادی رسانه‌ها، روزنامه‌نگاری آزاد، حق دسترسی آزاد به اطلاعات، برخورداری همگان از تکنولوژی‌های نوین اطلاعات و ارتباطات از ابزارهای مهم در تحقق برنامه یاد شده به‌شمار می‌روند. از رسانه‌های سنتی تا تکنولوژی‌های نوین، کافی است شرایط مهیا باشند تا اهداف برنامه توسعه پایدار محقق شود.

این آرزوی پدر بود و هست.

کتاب حقوق مطبوعات، از جمله کتاب‌هایی بود که اواخر سال ۱۳۹۱ برای چاپ به انتشارات دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها سپرده شده بود. زمانی کتاب برای بازبینی و ویرایش آخر به دست پدر رسید که ایشان در بستر بیماری بودند و دیگر مجالی نبود.

اکنون بعد از گذشت ۴ سال کتاب به سفارش این دفتر برای کسب اجازه جهت چاپ به دست من رسیده است. از آنجایی که بازنگری نهایی کتاب از طرف پدر انجام نشده است به‌طور حتم ایرادها و کاستهایی در آن مشاهده می‌شود. ولی تمام سعی من بر آن بود که از منابع خود ایشان، ماده کنم.

اکنون به نسبت انتشار این کتاب فرصت را مغتنم می‌شمارم تا از سرکار خانم دکتر گیتا علی‌آبادی، مدیر کل دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها، سرکار خانم شمس‌یخواه، مدیر انتشارات این دفتر و دیگر همکارانشان برای هم‌راهی و تلاش‌هایشان در به ثمر نشستن این کتاب قدردانی کنم و امید دارم که کتاب حاضر بخشی از نیازهای محققین و دانشجویان این حوزه علمی را پاس بگو باشد.

رویا معتمدنژاد

پاییز ۱۳۹۵

مقدمه

سبب تحول تاریخی حقوق مطبوعات

حقوق مطبوعات به عنوان شاخه‌ای از مجموعه بزرگ حقوق ارتباطات شناخته می‌شود. رواقع هسته اصلی و شالوده بنیادی این مجموعه است. این شاخه حقوقی ارتباطی، علاوه بر آنکه از لحاظ تاریخی بر شاخه‌های دیگر حقوق ارتباطات (حقوق سینما، حقوق رادیو و تلویزیون، حقوق ارتباطات دور و حقوق ارتباطات رایانه‌ای و الکترونی) تقدم داشته است، به سبب پشگام بودن در حفظ و حراست آزادی اندیشه و بیان و دربرداشتن بسیاری از اصول کلی حقوقی حاکم بر تأسیس و اداره مؤسسات ارتباطی و انتشار برنامه‌ها و پیام‌های آنها، بر شالوده ساختارها و شیوه کارکردهای آنها هم تأثیر گذاشته است. به طور کلی، کانون اصلی "حقوق ارتباطات" را مفهوم "انتشار" یا "اعلان" (در معرض استفاده عموم گذاشتن یا علنی کردن اطلاعات و افکار و عقاید)، تشکیل می‌دهد و در صورتی که فعالیت در جهت تحقق این مفهوم وجود نداشته باشد، زمینه عینی "حقوق ارتباطات" مصداق پیدا نمی‌کند. به بیان دیگر، این عمل "انتشار" است که "ارتباط" را ایجاد می‌کند و "حقوق ارتباطات" هم مجموعه مقررات راجع به

“انتشار” به‌شمار می‌رود، مقررات آنچه عمومی است یا برای انتشار عمومی تدارک یافته است.

بر این اساس، رشته جدید حقوق ارتباطات، از لحاظ موضوع و قلمرو شمول آن، دارای سه شاخه اصلی، شامل “حقوق ارتباطات جمعی”، “حقوق ارتباطات دور” و “حقوق ارتباطات رایانه‌ای” است، هر کدام از آنها، زیر شاخه‌های مخصوص خود را در بر دارد.

شاخه “حقوق ارتباطات جمعی”، به زیر شاخه‌های “حقوق مطبوعات”، “حقوق سینما” و “حقوق رادیو و تلویزیون” منشعب می‌شود. شاخه “حقوق ارتباطات دور”، زیر شاخه‌های “حقوق پست”، “حقوق تله‌گراف، تلن و بی‌سیم” و “حقوق ماهواره‌های ارتباطی” را شامل می‌شود و شاخه “حقوق ارتباطات رایانه‌ای”، که گاهی به‌جای آن، واژه “حقوق ارتباطات الکترونی” هم به‌کار می‌رود، زیر شاخه‌های “حقوق انفورماتیک”، “حقوق کامپیوتر”، “حقوق تله‌ماتیک” و همچنین “حقوق اینترنت” را در بر می‌گیرد. در این میان، عنوان حقوقی تازه‌ای به‌نام “حقوق تکنولوژی‌های نوین اطلاعات و ارتباطات” نیز در سال‌های اخیر از سوی برخی از علم‌دانان و محققان حقوق ارتباطات، مورد استفاده واقع می‌شود، که می‌تواند بعضی از زمینه‌های “حقوق ارتباطات دور” و “حقوق ارتباطات رایانه‌ای”، را در بر گیرد.

شالوده بنیادی “حقوق ارتباطات”، بر “حقوق مطبوعات”، که از جهت موضوعی، هسته مرکزی و از جنبه تاریخی، قدیم‌ترین زمینه آن به‌شمار می‌رود، استوار شده است و با در نظر گرفتن آنکه اساس “حقوق مطبوعات” بر آزادی بیان و حق دسترسی همگان به اطلاعات پایه‌گذاری شده است و زمینه‌های مکمل آن، مانند “حقوق رادیو و تلویزیون” و “حقوق اینترنت” نیز تا حدودی با توجه به این آزادی

تکوین یافته‌اند، می‌توان گفت که "حقوق ارتباطات" هم مانند "حقوق مطبوعات"، از یک ویژگی بسیار مهم، در جهت کمک به حفظ و حراست آزادی مذکور برخوردار است.

"حقوق مطبوعات"، به سبب تقدم تاریخی و پیشگام بودن در تأمین آزادی‌های یاد شده، در پدید آوردن اصول و مقررات حقوقی حاکم بر تأسیس و اداره مؤسسات ارتباطی، محتوا و انتشار پیام‌های ارتباطی، همکاری حرفه‌ای فعالیت‌های ارتباطی و مسئولیت‌های حقوقی ناشی از اداره مؤسسات ارتباطی و فعالیت‌های آنها سهم اساسی داشته به‌همین سبب، بر شکل‌دهی ساختارها و شیوه‌های کار تمام وسایل ارتباط جمعی و تکنولوژی‌های ارتباطات و ارتباطات، تأثیر گذاشته و در سامان‌دهی و نظام‌مندسازی "حقوق ارتباطات"، نقش مهمی ایفا کرده است. «حقوق ارتباطات»، که اکنون یکی از میم‌های جدید مطالعات حقوقی شناخته می‌شود، در واقع از قدیمی‌ترین رشته‌های حقوق است. این عنوان عام، که تمام وسایل و ابزارهای ارتباطی را در بر می‌گیرد، از مدت‌ها پیش از پیدایش و گسترش تکنولوژی‌های ارتباطات جمعی و ارتباطات دور و ایجاد شاخه‌های حقوقی ویژه آنها، همچون حقوق مطبوعات، حقوق سینما، حقوق رادیو و تلویزیون و همچنین حقوق تلگراف و تلفن، نخستین بار در قرن شانزدهم میلادی، به‌منظور معرفی حقوق خصوصی افراد برای آزادی رفت‌وآمد و حمل‌ونقل و مخصوصاً کشتیرانی و ارتباطات دریایی، از سوی علمای حقوق بین‌الملل، به‌کار برده شد و در کنار بررسی از زمینه‌های حقوقی بین‌المللی مهم دیگر، مانند "حقوق تجارت" و "حقوق جنگ و صلح"، مورد مطالعه قرار گرفت.

"فرانسیسکو دو ویتوریا"^۱ (۱۵۴۶-۱۴۹۲ میلادی)، حقوق دان معروف اسپانیایی، و "هوگو گروسیوس"^۲، (۱۶۴۵-۱۵۸۳ میلادی)، حقوق دان مشهور هلندی، از اولین کسانی بودند که با حدود یک قرن فاصله زمانی، در جریان مباحثه‌ها و مناقشه‌های مربوط به مخاصمات ترکان مسلمان و اروپائیان مسیحی و مسائل راجع به کشف قاره آمریکا و خورد بسیار خشن اسپانیایی‌ها با سرخ‌پوستان آن سرزمین و همچنین معامله‌جویی‌های امپراتوری‌های اروپایی بر سر آزادی و محدودیت کشتیرانی در دریاها و اقیانوس‌ها، نظریه‌های حقوقی خاص خود را درباره "حقوق ارتباطات"^۳ ارائه کردند.

مدت‌ها بعد از اصطلاح "حقوق ارتباطات"، که در قرون شانزدهم و هفدهم میلادی، تنها برای ارتباطات دریایی بین‌المللی - بر اساس اصل نظام عرفی آزادی - ملل کشتیرانی در دریاها - به کار برده می‌شد، به تدریج ارتباطات رودخانه‌ای و غیر کشتی‌ها از تنگه‌ها و ترعه‌ها و همچنین ارتباطات زمینی جاده‌ای و ریلی و از جمله ارتباطات پستی و نیز ارتباطات جدید هوایی و فضایی، با هم، که بر نظام حقوقی قراردادی آزادی نسبی استوارند، در بر گرفت.

از نیمه دوم قرن بیستم، عنوان "حقوق ارتباطات" که در واقع از آغاز کاربرد آن، ابتدا برای معرفی زمینه‌های حقوقی حمل و نقل دریایی و سپس در کنار آن، برای حمل و نقل‌های زمینی و هوایی و فضایی، مورد استفاده قرار می‌گرفت و کتاب‌ها و مقاله‌های متعددی به موجب همین عنوان کلی و فراگیر، برای تشریح و تحلیل مسائل حقوقی آنها منتشر می‌شدند، (۱) با نوعی جابه‌جایی موضوعی، روبه‌رو شده است.

1. Francisco de Vitoria
2. Hugo de Groot, *Grotius*
3. Jus Communicationis